

GOTFRED AF GHEMEN

DEN FØRSTE BOGTRYKKER I KJØBENHAVN

AF CHR. BRUUN

EN industriel, en teknisk Opfindelse bliver nuomstunder i Reglen hurtig bekendt og hurtig bragt i Anvendelse. Fremgangsmaaden er denne: Patent udtages, der annonceres, averteres, reklameres, undertiden med store Plakater, store Skilte, store Afbildninger, Agenter hverves, Opfindelsen bringes i Handelen, og er der virkelig Noget ved den, varer det sjælden længe, før Opfinderen tjæner godt ved den og Folk høste Gavn af den. Men saaledes gik det ikke til, da Bogtrykkerkunsten for henved fire Hundrede og femti Aar siden blev opfundet. Den Gang havde man ikke de ovennævnte Midler til at udbrede Kundskab om den, og det maatte derfor tage længere Tid, før denne nye, mærkelige Kunst fandt Udbredelse i større Maalestok. Om det skulde lykkes at faa den til at fæste Bo et Sted, beroede paa mange forskellige Omstændigheder. Bogtrykkeren maatte have Snille til at bane sig Vej og Dygtighed til at frembringe gode Bøger; men han maatte ogsaa have baade Anlæg og god Lejlighed til at bringe sine Bøger i Omløb, thi den Gang var Bogtrykkeren ogsaa Boghandler. Saa kom det an paa, om der paa det Sted, hvor Bogtrykkeren vilde stille sin Presse op, var Betingelser tilstede, for at den kunde trives, om der f. Eks. var et anset Kloster, hvis Beboere havde Interesse for boglig Syssel, om Stedet var Sædet for en fornem kirkelig Institution med ansete Prælater og lærde Gejstlige, om der fandtes et Universitet eller en anden større Lærdoms-Anstalt, eller om Stedet var en livlig Handelsstad, et Centrum for udstrakte Handelsforbindelser. Alt dette var nu virkelig Tilfældet ved Bogtrykkerkunstens tidligste Udbredelse. Efter at den var bleven opfundet i Mainz ved Aaret 1450, blev den udøvet der i det første Tiaar og udbredte sig lidt efter lidt til de store Byer, som ligge i det vestlige og sydvestlige Tydskland. Men 1465 sprang Kunsten frem i Italien i Benediktiner-Klostret Subiaco, der ligger nogle Mile syd for Rom, 1467 traadte den i Virksomhed i Rom, Katholicismens Hovedsæde, Pavens Residensstad, 1469 kom den til den store og rige Handelsstad Venedig, 1470 begyndte den i Paris med det berømte Universitet, og omtrent paa samme Tid kom den i Gang i Nederlandene i Utrecht, Sædet for en Biskop.

Det laa i Forholdenes Natur, at Bevægelsen gik paa denne Maade, mod Syd og mod Vest. Der var mod Nord intet, eller kun faa Steder, som strax kunde lokke Bogtrykkerne til sig, og dog kom det til at falde saaledes, at den ansete Hansestad Lybæk allerede 1475 havde sin Bogtrykker, og i Virkeligheden i mange Aar blev af Betydning for de nordiske Lande med Hensyn til den nye Maade at fremstille Bøger paa. Der var kun én nordtydsk By, som stod ved Siden af denne Handelsstad, nemlig Universitets-Staden Rostock, hvor der allerede 1476 blev trykt Bøger. Man kunde nu tænke sig, at Bogtrykkerkunsten er bleven indført i Nabolandet Danmark fra en af disse Byer; men det skete ikke. Der er noget Lunefuldt ved den Maade, paa hvilken Bogtrykkerkunsten har holdt sit Indtog i de forskellige Lande, og dette gælder netop Danmark. Her blev den første Bog trykt i *Odense* 1482, men det var ikke en Tydsker, som trykkede denne Bog: »*Descriptio obsidionis urbis Rhodiæ*« (o. Fortælling om Belejringen af Byen Rhodus — af Tyrkerne 1480), det var en Hollænder, *Johan Snell*, der vistnok kom fra *Gouda*. Men han indførte ikke Kunsten i Danmark, thi han var kun, saa at sige, paa Gennemrejse i dette Land, og Aaret efter træffes han i Stockholm, hvor han trykkede Bogen »*Dialogus creaturarum moralizatus*« (o: Moralsk Samtale om Dyrene) med Aars-tallet 1483, og derefter forsvinder han. Den næste Bogtrykker, som trykkede en Bog i Danmark, indførte heller ikke Kunsten her. Thi han var laant eller lejet fra Lybæk, og han trykkede kun to Bøger indenfor Danmarks Grændser, hvorefter han vendte tilbage til Lybæk. Det var den udmærkede Bogtrykker *Stephan Arndes*, der var født i Hamborg og maaske havde lært Kunsten i Mainz hos Gutenberg eller hans Elever; han havde virket som Bogtrykker i Italien, før han nedsatte sig i Lybæk. I Aaret 1486 trykkede han i Byen *Slesvig* den lille Skolebog »*Remigius sive Dominus qvæ pars*« og det prægtige Missale for Stiftet Slesvig. Og saa bliver det da *Gotfred af Ghemen*, som med Rette kan siges at have indført Bogtrykkerkunsten i Danmark; thi først med ham fæstede denne Kunst varig Bo i dette Land, hvor han virkede i dets Hovedstad i omtrent tyve Aar, og hvor der siden den Tid altid har været Bogtrykkerier i Gang.

Hvad betyder dette Navn Gotfred af Ghemen? Forstaas det bogstavelig, saa betyder det, at Gotfred er kommen fra Byen Ghemen, der ligger i Westphalen. Men Bogtrykkerkunsten bragte han ikke til Kjøbenhavn fra denne By, thi der fandtes intet Bogtrykkeri i den. Men Navnet kan indeholde et Vink om, at han stammede fra Byen Ghemen, enten han selv eller hans Forældre eller hans Forfædre ere dragne fra denne Stad andensteds hen. Om dette nu netop forholder sig paa en saadan Maade, kan ikke siges med Sikkerhed, thi der vides egenlig ikke Noget om hans personlige Forhold, uden hvad der kan læses

i hans Bøger eller uddrages af dem ved en nøjere Undersøgelse og ved Sammenligning af dem med andre Bøger, som ere trykte paa samme Tid. Af hans Bøger faar man imidlertid at vide, at han har været Bogtrykker i Holland, før han kom til Danmark.

Han har saaledes trykt en Bog i *Gouda*, der ligger i Provindsen Syd-Holland, nogle Mile sydvest for Amsterdam. Gouda er nu mest bekendt for sine Genever-Brænderier, men i Slutningen af det femtende Aarhundrede herskede her et mærkeligt literært Liv, der idetmindste kom tilsyne ved de mange Bøger, som bleve trykte i denne Tid. Den Bog, her sigtes til, indeholder en *Historie van den edelen Lantsloet ende die scone Sandrijn*; det er en Bog i Kvart, som kun bestaar af tyve Blade, og som nu kun kendes af det eneste Exemplar, der er til af den, hvilket bevares, mærkelig nok, i Stad-bibliotheket i Lybæk. De sidste Linier i Bogen indeholde en Meddelelse om, at *Dit boec is voleynt bi mi Gouert van Ghemen ter Goude in Hollant*; noget Aarstal findes ikke angivet. Dernæst har han trykt en Bog i *Leiden* med Titlen: *Den gheesteliken minnebrief die Jhesus Christus koninck der glorien seyndt to synre bruyt der minnender Zielen* ∴ Det aandelige Elskovsbrev, som Jesus Christus, Konge over al Glorie, sendte til sin Brud, den elskende Sjæl. Denne Bog er i Oktav og bestaar af tolv Blade; kun to Exemplarer af den ere kendte, af hvilke det ene findes i det kongelige Bibliothek i Haag, det andet i Universitets-bibliotheket i Cambridge. Sidst i Bogen staar der, at den er *Gheprent te Leyden bi mi Gouaert van Ghemen*, men der findes heller ikke her noget Aarstal trykt. Havde Gottfred ikke trykt andre Bøger i Holland end disse to, maatte man kunne sige om ham, at han ikke har været nogen betydelig Bogtrykker, og man maatte komme i nogen Forlegenhed med nærmere at fortælle hans Historie. Men man kan maaske dog nok komme lidt videre.

Medens nemlig Kundskaben om de Bøger, Gottfred af Ghemen har trykt i Kjøbenhavn, næsten ikke er voxet, siden Jakob Langebek ved Midten af forrige Aarhundrede meddelte en Fortegnelse over de i det 15. og 16. Aarhundrede i Danmark trykte Bøger, har man i den nyeste Tid i Holland og England været saa heldig at fremdrage adskillige Bøger, som ere blevne undersøgte paa det nøjeste og nu tillægges ham. Til Hjælp ved disse Studier har man ikke havt Dokumenter eller historiske Efterretninger at støtte sig til, men man har maattet nøjes med hvad Bøgerne kunde sige, enten dette fandtes udtalt i et Navn eller et Aarstal, eller det søgtes i Typernes, i Træsnitenes, i Bøgenes hele Karakter. Det Resultat, som er vundet herved, har i Almindelighed fundet Billigelse, og vi skulle da se, hvad det gaar ud paa. Det er allerede, idetmindste tildels, fremsat i det vigtige Faksimile-Værk af *J. W. Holtrop*,

Monuments typographiques des Pays-Bas au XVe siècle, La Haye 1868, til hvilket der i det Følgende henvises ved Bogstaverne H. M. og vedkommende Tavles Nummer.

Bogtrykkerkunsten kom ved Aaret 1470 til Nederlandene, hvor den første Bog med et Aarstal, nemlig 1473, blev trykt i Utrecht. Denne Kunst blev snart anvendt i stort Omfang i Nederlandene, hvilket fremgaar deraf, at der indtil Aar 1500 blev trykt Bøger i 22 Byer, omtrent Halvdelen liggende i det nuværende Kongerige Holland, Halvdelen i Kongeriget Belgien. Man kender Navnene paa henimod 70 nederlandske Bogtrykkere og Titlerne paa henimod 2000 Bøger fra denne Periode. Blandt disse Bogtrykkere indtager *Gerard Leeu* en fremragende Plads. Han trykkede først i Byen Gouda fra 1477 til 19. Juni 1484, men i dette Aar flyttede han til Antwerpen, hvor en Bog udkom trykt af ham med Datoen 18. September 1484. Gerard Leeu er bleven karakteriseret paa følgende Maade af en Mand, der med det Formaal at studere Træsnittene i Leeu's Bøger har beskæftiget sig meget med disse: »Han er en Mand, med hvem vi til en vis Grad kunne sympathisere, fordi han er synlig for os som et menneskeligt Væsen, der arbejder paa en hel forstaaelig Maade, der lærer saa af én Bogtrykker-Broder, saa af en anden, som laaner Træsnit fra én Mand og som laaner sine til en anden Mand, der sælger sine gamle Typer til et Værksted, som har mindre Held med sig, der flytter omkring som saa mange af sine Samtidige for at finde den bedste Arbejdsplads, der aabenbart bevarer Forbindelsen med mere end én fremmed Bogtrykker, tydelig nok en energisk, en haardt arbejdende Mand, en lidenskabelig Mand, en Mand som det nok er værdt at se paa i denne fjærne Forsamling. Gerard Leeu er den centrale Figur blandt de samtidige Bogtrykkere [i Nederlandene], og ingen af dem fortjæner en Statue saaledes som han gjør det.« En Mester, som kan skildres paa en saadan Maade, maa sandelig have været en betydelig Mand, hos hvem der var noget at lære. Faksimiler af Gerard Leeu's Tryk kunne ses i H. M., T. 67—71, 79 og 102—5. Antallet af de Bøger, som ere udgaaede fra hans Presse, er ret anseligt; der udgik saaledes fra den ikke mindre end fem Udgaver paa Latin af »*Dialogus creaturarum moralizatus*« (1480, 1481, 1482, 1486, 1491) og tre paa Hollandsk (1481, 1482, 1484), hvilket Skrift nævnes her, fordi det er meget sandsynligt, at Johan Snell, der trykkede denne samme Bog i Stockholm 1483, har arbejdet i Gerard Leeu's Bogtrykkeri i Gouda.

Men mon dette ikke ogsaa har været Tilfældet med Gotfred af Ghemen? Dette Spørgsmaal kan ikke besvares absolut bekræftende, men det er højst

sandsynligt, at Sagen forholder sig paa den Maade, eftersom vi finde, at en Bogtrykker Gotfred maa have været omtrent samtidig med Leeu i Gouda.

Der er nemlig bevaret en større latinsk Skolegrammatik, som har Titlen: »Opusculum qvintupartitum grammaticale,« i Kvart, bestaaende af 94 Blade, som er trykt i Gouda den 13. November 1486; Bogtrykkerens Navn er anført i denne Bog, han hedder *Gotfridus de Os*. Er han nu den samme Mand, som *Gotfridus de Ghemen*? Ja, det antager man, og denne Mening støtter man paa følgende lagttagelse. Paa hine Tider havde hver Bogtrykker et Bogtrykker-Materiale, som var ejendommeligt for hans Atelier, og som derfor kan hjælpe til at bestemme, hvem der har trykt de Bøger, i hvilke det er benyttet, naar Navn paa Bogtrykker eller Trykkested ikke forekommer i dem. Dette gælder især de store Begyndelsesbogstaver, Initialer, som ere udførte kunstnerisk, ornamentalt, i Træsnit. Nu forekommer der i den latinske Grammatik, der er trykt i Gouda af Gotfred de Os, et helt Alfabet af saadanne Initialer (H. M., T. 72), og det kommer da an paa at faa at vide, om de samme Bogstaver findes i andre Bøger trykte i Holland mod Slutningen af 15. Aarhundrede. Svaret herpaa er, at et af dem findes i Bogen om Lancelot, som er trykt i Gouda af Govert van Ghemen (H. M., T. 73), og et andet findes i et Brudstykke af en mindre latinsk Grammatik, af Alexander Gallus: »Opus minus primæ partis cum commento Wilhelmi Zenders de Weerd,« i hvilken Bog der er anvendt Typer, som ogsaa ere brugte i Lancelot. Et tredje af Initialerne findes i en Bog trykt 1508 i Kjøbenhavn af Gotfred af Ghemen. Ved disse Initialer, som ikke træffes i nogen anden i Holland trykt Bog, ere de tre nævnte Bøger aldeles bestemt knyttede til hverandre, og de maa være trykte af den samme Bogtrykker. Men saa maa de to Navne Gotfridus de Os og Govert van Ghemen betegne den samme Mand. Saaledes antager man, og der er stor Sandsynlighed for at denne Opfattelse er rigtig.

Sammenhængen med disse to Navne søger man at forklare paa følgende Maade. Det er gaaet med denne Bogtrykker som med en anden samtidig hollandsk, som har kaldt sig: Petrus de Os, Petrus de Breda, Peter van Os, Peter Os van Breda; det er forskellige Betegnelser for en og samme Mand, der var Bogtrykker i Zwolle. Breda er et bekendt Bynavn, Os er Navnet paa en betydelig By i Nord-Brabant, men Os er ogsaa et Familienavn. Paa lignende Maade er Ghemen et Navn paa en By i Westphalen, men van Ghemen er ogsaa et Familienavn, som endnu findes i Geldern og i Westphalen. Man faar da ud, at Gotfred i sine Bøger har kaldet sig (først) Govert van Os og (senere) Govert van Ghemen, medens hans fulde Navn vistnok har været Govert van Ghemen van Os. Kun én Gang har han forkortet sit Navn lidt

mere, idet han i en Bog trykt i Kjøbenhavn har kaldt sig »Gotfridus Ghemen;« men Ordene forekomme rigtignok i et latinsk Vers, hvor der ikke var Plads til Ordet »de« (s: fra).

Det vilde være meget interessant, hvis man kunde faa lidt større Sikkerhed for Rigtigheden af denne Mening, thi derved vilde Forestillingen om Gotfred af Ghemens Ævner og Virksomhed udvides ikke saa lidt. Men herom antager man nu ogsaa at man kan skaffe Oplysning. Der er nemlig bevaret et Par mærkelige Bøger, som give visse Fingerpeg og som derfor skulle omtales her. I begge Bøgerne er Byen Gouda's Vaaben afbildet i Træsnit paa en saadan Maade, at man ganske bestemt kan slutte deraf, at de ere trykte i Gouda. I ingen af dem er Navnet paa Bogtrykkeren anført, og man staar da noget raadvild, naar man vil søge at udfinde dette Navn. Men den ene af Bøgerne er trykt med de samme Typer, som findes i Bogen om Ridder Lancelot, og dette i Forbindelse med den Omstændighed, at man ikke kjender andre Navne paa Bogtrykkere i Gouda paa denne Tid end Gerard Leeu, som ikke har trykt disse Bøger, og Gotfred van Os eller Govert van Ghemen, har ledet til den Tro, at det er denne sidste, som har trykt dem.

Den ene af disse Bøger indeholder et fransk allegorisk Digt: »le chevalier délibéré« af Olivier Lamarche, der døde 1483, den anden indeholder en hollandsk Oversættelse af en fransk Roman om Gotfred af Bouillon og det første Korstog. Til dem slutter sig en tredje Bog, som kun er kendt fra et eneste bevaret Blad, nemlig en hollandsk Oversættelse af en fransk Roman: Huon de Bordeaux. Men til dem slutter sig endvidere en lille Række Bøger, trykte med de samme Typer: to Afladsbreve med Aarstallene 1486 og 1488, en Bog med Titel: »Blaffert ende Register van de losrenten ende lijfrenten der Stede van der Goude,« som menes at være trykt 1489, et »Confessionale primo per quæstiunculas, secundo de modo confitendi,« det før omtalte grammatikalske Arbejde »Opus minus,« og en Udgave af »Minnebrief, die ihesus christus seyndt etc.,« ja, saa ere omtrent alle de Bøger nævnte, som man mener at kunne tillægge Gotfred af Os (eller af Ghemen) i Gouda og som endnu kendes. Men man er gaaet et Skridt videre. Der er bevaret en Bog i Folio med Titlen: »Epistelen ende Evangelien,« som er trykt *ter Goude in Hollant 1484*, men ikke trykt af Gerard Leeu. Med den samme Skrift, med hvilken denne Bog er trykt, ere to andre Bøger trykte — naturligvis i Gouda, skøndt Trykkestedet ikke er angivet —, nemlig Petrarca's »Teghen die strael der minne« (H. M., T. 33), og »Historie van die seven wise mannen van Romen.« I de to sidstnævnte Bøger er der intet Trykkeaar anført, men i Titlen paa Bogen om de syv vise Mænd staar der, at den »forgangen Aar 1479 er bleven

oversat fra Latin paa godt Hollandsk.« Det vil nu være urigtigt, heraf at slutte, at Bogen maa være trykt allerede Aaret efter at Oversættelsen er bleven udført, altsaa 1480; men det maa være tilladt, at henhøre den til omtrent den Tid, da Evangeliebogen blev trykt, nemlig 1484. Altsaa: atter Byen Gouda, en Bogtrykker, som ikke er Gerard Leeu, Aaret, da denne forlader Gouda og da en ny Bogtrykker træder frem, — som først ikke har navngivet sig, saa kalder sig Gotfred (Govert) van Os, og endelig kalder sig Govert van Ghemen. Alt dette samler sig ret godt, og ser meget rimeligt ud.

Forenes alle disse Bøger, som tillægges Gotfred af Ghemen, saa vil man finde, forudsat at det virkelig er en og den samme Mand, der har trykt dem, at han har interesseret sig for at trykke latinske Skolebøger, ældre og nyere Digterarbejder i Nationalsprogene, Hollandsk og Fransk, Opbyggelseskrifter paa Hollandsk, og praktiske Bøger som Blaffert. Dette Resultat vilde have noget at betyde med Hensyn til at bestemme hans Stilling ligeoverfor Literaturen. Bedømmer man hans Bøger som typografiske Arbejder, kan man sige, at de vise, at han besad Betingelser for, under heldige Forhold at kunne udføre ret smukke Sager. Han trykkede ikke meget store Bøger, han havde ikke noget rigere Udvalg af Typer, men holdt sig gerne til Typer af to Snit, hvorimod han til Gengæld havde fortræffelige Træsnit at smykke sine Bøger med, hvilke ville blive omtalte længere fremme i denne Afhandling. Han stod paa Højde med de fleste af sine hollandske Kolleger, hvorved det dog maa erindres, at mange af disse have frembragt Arbejder, som ere langt aneligere i Omfang end de, der udgik fra Gotfred af Ghemens Presse, over hvilke der er noget vist tilbageholdent, noget beskedent.

Man tænker sig, at hans Historie har udviklet sig paa følgende Maade. Gotfred af Ghemen var en Elev af den dygtige Bogtrykker i Gouda Gerard Leeu, thi derpaa tyder ikke blot, at de begge have arbejdet i denne By, men ogsaa et vist Slægtskab, en vis Lighed, der er imellem deres Bøger. Ved den Tid, Leeu forlod Gouda, har Gotfred etableret sit Bogtrykkeri her, det er gaaet ham heldig i adskillige Aar, men saa er der indtraadt Vanskeligheder, og ved Aaret 1489 er han draget til Leiden. Til den Bog, som han har trykt der, har han ladet skære en Vignet med Leidens Vaaben, og af denne Omstændighed har man sluttet, at det dog vist har været hans Plan at blive boende i Leiden, da han ellers næppe havde sat sig i Bekostning for et saadant Arbejde. Endnu større Vanskeligheder ere imidlertid strømmede ind paa ham, og han har da foretrukket at drage til et fremmedt Land.

Denne Mand var det altsaa, som bragte Bogtrykkerkunsten til Danmark. Hvor meget véd man nu om hans Historie her? Kan den støttes paa Doku-

menter, paa samtidige Optegnelser? Nej, desværre, det er kun hvad der staar i de Bøger, han har trykt, der kan oplyse om hans Livshistorie i Danmark. Hvorledes er det gaaet til, at han kom til Kjøbenhavn? Er han draget afsted hertil paa Lykke og Fromme? Er han bleven kaldet herind? Hvem har da kaldet ham? Intet Svar kan gives paa disse Spørgsmaal. Det er, som antydet, formodet, at det er gaaet tilbage for ham i Holland, saa at han ikke mere kunde trives i sit Fødeland, og man har ment at kunne finde et Vidnesbyrd om en saadan Kalamitet deri, at hans Bogtrykker-Materiel er blevet splittet ad paa en besynderlig Maade, saaledes at noget af det er brugt i Kjøbenhavn, noget i London af den ansete Bogtrykker Wynkyn de Worde, og det allerede 1491, noget er blevet i Gouda, hvor det kommer tilsyne i Bøger trykte i Kollatie-Brødrenes Bogtrykkeri, noget er kommet til Schiedam, noget til Schoonhoven. Om Gotfred af Ghemen selv har solgt sine Matricer, sine Typer, sine Træsnit til disse forskellige Steder, eller om hans Kreditorer have taget dem og derefter solgt dem, det maa staa uvist hen. — Men fristes man ikke til at tænke sig den Mulighed, at Gotfred af Ghemen har hørt om Johan Snell, der omtrent syv Aar tidligere havde forladt Holland, maaske netop Gouda, og var rejst mod Nord for at prøve sin Lykke, og at han, da Snell var død, nu vilde optage hans Forsøg paa at indføre sin Kunst i de nordiske Lande?

I Kjøbenhavn var et Universitet blevet indviet 1479. Det skulde da synes at være en rimelig Formodning, at der i denne By, som tilmed var Landets Hovedstad, maatte være Betingelser tilstede for, at en Bogtrykker kunde faa noget at bestille og tjæne gode Penge, især naar han var ene om Arbejdet. Men søger man Vidnesbyrd herom i Videnskabens, i Literaturens Historie, saa vil man blive meget skuffet. Der blev i de Aar, Gotfred levede i Kjøbenhavn, ikke udgivet et eneste Skrift forfattet af en Universitets-Lærer eller af nogen anden samtidig dansk Lærd. Og af den meget brugte liturgiske Literatur kendes kun to danske Bøger (naturligvis begge i det latinske Sprog) udkomne paa denne Tid; men den ene, et Breviar for Odense Stift, blev trykt 1497 i Lybæk af Lukas og Matthæus Brandis, den anden, et Missale for Minoriter-Ordenen, fornemmelig i Provindsen Danmark, blev trykt af Stephan Arndes 1504, ligeledes i Lybæk.

Blandt de Mænd, som vare virksomme ved Universitetets Indretning, spiller Kanniken i Kjøbenhavns Kapitel *Peder Albertsen* en vigtig Rolle; han blev vel ikke udnævnt til Professor ved Universitetet, men valgtes dog to Gange til at være dets Rektor. Han udnævntes 1479 til Højskolens Vicekansler, og holdt som saadan Talen ved Indvielsesfesten den 1. Juni, ved hvilken Lejlighed han blev kreeret til Doctor juris canonici. At et saa smukt Hverv

blev ham overdraget, faldt ganske naturligt, thi Aaret forinden var han bleven sendt til Udlandet med kongelig Fuldmagt til at antage Lærere til det nye Universitet. Disse Lærere søgte han i Köln. Her havde Bogtrykkerkunsten været i fuld Gang siden 1466, og det kan næppe fejle, at Peder Albertsen, der havde studeret Medicin og taget Licenciatgraden i denne Videnskab i Köln, baade dengang og ved sit nye Besøg der har havt trykte Bøger i sin Haand og har overbevist sig om det Betydningsfulde i den nye Kunst. Peder Albertsen var en Videnskabsmand, men han var tillige en Bogmand, der blandt Andet viste sin Interesse for det unge Universitet ved to Gange at forære det Bøger baade skrevne og trykte, og som paa en Maade kan kaldes Grundlæggeren af det kjøbenhavnske Universitetsbibliothek. Man hører dog Intet om, at han har kaldet en Bogtrykker fra Köln til Kjøbenhavn. Mon han følte, at det vilde være for tidlig at indføre en saadan Mand i en By, hvor det først i Aarenes Løb maatte vise sig, dels om der vilde blive et Marked for Bogtrykkerens Varer, dels om der var Forfattere, Lærde til at skrive eller udgive Bøger? Gjorde han Intet i den Retning ved Aarene 1478—79, saa ydede han dog sin Hjælp, da den første Bogtrykker tolv-tretten Aar derefter satte sin Presse op i Kjøbenhavn.

Altsaa, man antager, at Gotfred af Ghemen ved Aaret 1489 standsede med sin Virksomhed i Holland, og at han snart efter er kommen til Kjøbenhavn. Naar han er begyndt at arbejde her, vides ikke. Den første Bog trykt af ham i Kjøbenhavn med et Aarstal udkom 1493, men det antages, at han har trykt en Bog tidligere, hvilken er udkommen uden Aarstal. Denne Bog er den lille latinske Grammatik *Donatus*, i Kvart, 16 Blade, af hvilken et Eksemplar bevares i det store kongelige Bibliothek. Gotfred af Ghemen har trykt sit saavel som Trykkestedets Navn i den, men intet Aarstal. Men for omtrent et halvt hundrede Aar siden skal der i Østerrig være kommet et Eksemplar af denne lille Bog for Dagens Lys, i hvilket den berømte Lærde Konrad Celtes har skrevet nogle Linjer og i dem fortalt, at han har faaet Bogen i Foræring af sin Ven, den bajerske Raadsherre Vacchius, og denne Notits er dateret den 20. Marts 1490. Har det nu virkelig været Gotfred af Ghemens Donat, og er Aarstallet læst rigtigt, saa maa Donaten jo være trykt i Begyndelsen af 1490 eller maaske mod Slutningen af 1489; men herom vil der først kunne skaffes Vished, hvis Celtes's Eksemplar af denne Donat atter kommer tilsyn.

Doktor Peder Albertsen var i Aaret 1492—93 Deltager i et Gesandtskab, som Kong Hans sendte til den romerske Konge og til Kongerne af England og Skotland. Nærmere Underretning om disse Rejser behøver ikke at gives her, tilmed da det ikke vides, naar han kom hjem til Kjøbenhavn. Men imidlertid

havde Gotfred af Ghemen Alt rede til at tage fat paa noget større Arbejder end en Donat, og 1493 udkom der med et Mellemrum af næppe to Uger to Bøger fra hans Bogtrykkeri. Den ene af dem har Titlen: *Fundamentum in grammatica*, den anden har Titlen: *Regulæ de figuratis constructionibus*. Den førstnævnte Bog blev trykt færdig Dagen før Apostlene Peter og Paulus's Helgendag, den 28. Juni, i Doktor Peder Albertsens Residens, den sidstnævnte blev trykt Dagen før Hellig Knud Konges Helgendag, d. 9. Juli, i Kjøbenhavns Universitet, paa Kjøbenhavneren Doktor Peder Albertsens Bekostning. Universitetet laa dengang der, hvor nu Sjællands Biskop bor, paa Hjørnet af Nørregade og Studiestræde. Tør man antage, at Gotfred af Ghemen ikke i de to Uger er flyttet om med sit Bogtrykkeri, saa kan man vist ogsaa antage, at Peder Albertsen har havt sin Residens i Universitets-Gaarden.

Intet af disse to Skrifter er et originalt dansk Arbejde; de havde begge været kendte og brugte og vare udkomne i Trykken, før de udkom i Kjøbenhavn. Men Udgivelsen af dem her er bleven besørget med en vis Opmærksomhed; der er, som det staar bemærket i dem, foretaget Rettelser og Forbedringer, for at Texten kunde være ren og Eksemplerne træffende. Der er ikke Anledning til at dvæle videre ved disse to Bøger, men et Par Bemærkninger maa dog gøres. I *Regulæ* skulde der et Sted staa: »Dominus, quæ pars?» ∴: »til hvilken Ordklasse hører Ordet dominus (en Herre);« men der staar: »Petrus, quæ pars?» Er det en lille Opmærksomhed imod Dr. Peder Albertsen? I *Fundamentum* gives der en kort Vejledning i Metrik (Verslære), og som Grund hertil anføres, at man ellers »ikke kan forstaa Udtrykkene hos Boëthius, Saxo Grammaticus og andre Digtene.« Af disse Ord maa kunne sluttes, at Saxo, eller idetmindste Digtene, som forekomme i hans latinske Danmarks-Historie, ere blevne læste i Skolerne og ved Universitetet mod Slutningen af det 15. Aarhundrede. Endelig kan nævnes, at der i *Fundamentum* forekommer et Par Eksempler hentede fra det danske Sprog, saaledes: »nye, nyer, aller syste,« medens der er beholdt nogle Oversættelser af latinske Ord i det nedertydske (eller hollandske) Sprog.

Efter at disse Bøger vare blevne udgivne, gik der et Par Aar hen, før Gotfred af Ghemen atter lod høre fra sig. Saa udkom 1495 den første trykte Bog i det danske Sprog, den danske Rimkrønike; men hverken i denne eller i nogen anden Bog, som Mester Gotfred udgav senere, forekommer Navnet Peder Albertsen. Derfor kan denne Hædersmand godt have staaet den fremmede Bogtrykker bi, men der er slet ingen Efterretning bleven bevaret herom. Rimkrøniken er en efter Omstændighederne ret anselig Bog, der bestaar af 92 Blade i lille Kvart-Format. To Aar efter, 1497, udkom trykt i Kjøbenhavn

latina. Est Quare. quia gñs possidentis lati-
ne cōstruitur cum pronomine possessiuo con-
structo in eodem genere numero et casu cum
substantiuo suo. ut tuam ipsius animam gla-
dius p̄transibit Sic est hic ergo est latina.

Regule latinarū correcte emendateq;
Maspe pro fundamento scholarium fe-
liciter finiunt.

Filioli id vobis lectum capitulo latinum
centeno tertium floze quod exhibui
Semper eo verno caput ipsi cingite vestru
seruoz uti vobis crescat in omne decus

Ad laudem et gloriam dei omnipotentis et
sanctissime dei genitricis virginis marie totius
q; celestis curie Atq; ad profectum non modis
cum puerozum instruendorū in grammatilib;
fundamentis informatozum quozq; amplioz
alleviationem presens tractat? Impressus est
Maspe in curia dñi doctoris Petri alberti. per
me gothfridum de ghemen. Anno dñi. M. lccc.
xciij. In vigilia apostolorū Petri et Pauli.

U Gambles knud sonssøn
t Na ieg fick dāmarks spræ i hand
och skulle tha styre thz rpgæ
Tha halt ieg hēæ alt som en mand
och cøbet or saa telligæ
Kyrker or kloster thm hate iegh hør
ieg thm forbedræde or bygde
Dch theris personer fiern or nær
sprædeæ ieg or trygdhe
Thi gaff meg gud thm løcke i gen
ath ieg minne tydskæland winne
Dch swerigæ or norgeæ for wothn men
hā gaff meg saa tyl sinne
Mz twisendæ skiff ieg tyl engeland for
ther mz ieg megly beridde
Dch mz thm same flode stor
tryaar ieg meth thm stryde
Romerneæ drefue kepler Hencie wdh
som gundel myn dotther hade
Hānū fōrde ieg ind om ieg hedy knud
for wothn all hās skade
Sex tulent folk ieg altyd holt
paa skapenaæ tryspinne time
Mz harnisk or fitilig ieg ferdig bolt
tyl krū wore the well snuue
Paa slotthn om wunteren holt ieg thm
tyl søes om someren the wore
Mz thm bekermde ieg myn rigæ fem
ath the bleffue for wothn fare

og vistnok trykt af Gotfred af Ghemen en Afhandling af Pave Innocens den Fjerde »om Anger« (de poenitentia), og denne Udgave af et Skrift af almindeligt kirkeligt Indhold fik en særlig Interesse ved at den blev ledsaget af en Række Synodalstatuter, som Ærkebiskop Jens Brostrup i Lund havde givet i Aaret 1489. Af denne Bog er intet Eksemplar mere bevaret.

Derefter gik der atter nogle Aar hen, uden at nogen Bog, saavidt vides, udkom fra Ghemens Presse, indtil der fra Aaret 1501 fulgte en større Række Bøger. De udførligere Titler paa disse Bøger ere anførte i Fortegnelserne, som følge efter denne Afhandling, i hvilke det er omtalt, hvor Eksemplarer af dem nu kunne søges. I Aaret 1501 kom der en ny Udgave af Rimkrøniken i 8°, og Karl Magnus's Krønike i 4°. 1504 kom igen en Udgave af Rimkrøniken i 8°, og samme Aar kom Ridderromanen Flores og Blanzeflor i 8°. Det følgende Aar, 1505, kom de vigtige Udgaver af den sjællandske Lov, den 24. Marts, og den skaanske Lov, den 5. December, begge i 4°, samt den vidt udbredte Visbyske Søret paa Plattydsk, 4°. 1506 kom den første Udgave af Peder Laales Ordsprog, paa Latin og paa Dansk, i 4°. I det samme Aar har Gotfred vist trykt en Kalender for Almuen, med Træsnit, paa Pergament, indrettet til at foldes sammen for at bæres i en Lomme. Den 23. Februar 1508 blev trykt den jyske Lov med dansk Tekst og Biskop Knud Mikkelsens Forklaring paa Latin, i 4°; det var en ny Udgave af en Bog, som første Gang udkom 1504 trykt i Ribe af Lybækkeren Matthæus Brandis. Fremdeles kom i samme Aar Rimkrøniken, i 8°, et Optræk af Peder Laales Ordsprog fra 1506, Tyrkens Tog til Rhodus, i 8°, Jesu Barndoms Bog, i 8°, den 13. Februar Gudelige Bønner til Ihukommelse af Guds Pinelse og Jomfru Mariæ Drøvelser, i lille Kvart-Format. Det følgende Aar blev den 22. Februar trykt De femten Steder vor Herre taalte sin Pine paa, i lille Kvart, den 14. April kom paany Romanen om Flores og Blanzeflor, i 8°; endvidere De femten Tegn før Dommedag, i lille Kvart-Format. 1510 blev Lucidarius trykt den 23. Marts, i 8°, den 23. April En fortabt Sjæls Kæremaal paa Kroppen, endelig En lystelig Historie om Jon Præst, begge disse i lille Kvart. Til disse Titler maa endnu føjes én: Modus confitendi 3. Vejledning til at skrifte; denne Bog, som er i det danske Sprog, er ikke mere til og den kendes kun efter en Afskrift, men der kan ikke være megen Tvivl om, at den har været trykt af Gotfred af Ghemen.

Det var i Aarene fra omtrent 1490 til 1510, at Gotfred af Ghemen var Bogtrykker i Kjøbenhavn. Tallet paa de Bøger, han udgav i disse 20 Aar, er ikke meget stort, omtrent 26, og stiller man dem ved Siden af hverandre, vil man snart lægge Mærke til, at Omfanget er temmelig lille, idet den største Del af Bøgerne ere smaa og tynde. Der findes ikke iblandt dem nogen Bibel

enten paa Latin eller paa Dansk, ingen Messebog, intet Breviar, intet større videnskabeligt Arbejde, som tilhørte den fremmede Literatur, og ingen Saxo Grammaticus. Man faar det Indtryk, at den Verden, i hvilken Gotfred af Ghemen nu levede, var en lille afsondret Plet, der ingen Berøring havde med de store Kulturlande, der langt fra var et Hjem for videnskabelig, literær Virksomhed, og for hvilken Bogtrykkerkunsten (næsten ligesom selve Universitetet) var noget Fremmedt, som man først med Tiden skulde blive fortrolig med.

Og dog er Gotfred af Ghemens Bogtrykkervirksomhed i Kjøbenhavn ikke uden Interesse. Han begyndte med at udgive latinske Grammatiker til Brug for Skolen og Universitetet. Men naar undtages Pave Innocens den Fjerdes Summa de poenitentia og Biskop Knuds Forklaring til den jydsk Lov, hvilke begge ere paa Latin, samt den latinske Oversættelse eller Form for Peder Laales danske Ordsprog, ere alle de øvrige Bøger, han trykkede, skrevne i det danske Sprog. Han maa da hurtig have sluttet sig til Nationaliteten i sit nye Hjem, og han er bleven hvad man nutildags vilde kalde en folkelig Bogtrykker (og Boghandler). Kom han ikke til at arbejde for de Lærde, saa arbejdede han for det store Publikum ved at give det smaa Andagtsbøger, romantisk Læsning som den om Karl Magnus og den om Flores og Blanzeflor, de underholdende Peder Laales Ordsprog, som baade kunde læses i Hjemmet og bruges i Skolen, og de gamle danske Love, hvis Anvendelse i det daglige Liv maatte gøre dem til søgte Bøger. Og endelig udgav han Rimkrøniken, det eneste originale danske Digt, han har trykket, og ved hvis Udgivelse han maa have glædet mange Læsere, thi fra 1495 til 1508 udgav han ikke mindre end fire Oplag af denne rimede Fædrelandshistorie. Man kan derfor med ikke saa liden Ret sige, at Gotfred af Ghemen har gavnet den danske Literatur.

Men hvorledes er det gaaet til, at den fremmede Mand, Hollænderen, har hengivet sig med saa megen Iver til at trykke Bøger i det danske Sprog? Mon han virkelig har lært dette saa hurtig, at han efter kun nogle Aars Ophold i Kjøbenhavn kunde trykke en dansk Bog? Eller har en dansk sprog- og bogkyndig Mand staaet ham bi? Hvem kan det have været? Og hvem er det, som har gjort ham opmærksom paa de forskellige Arbejder, der fortjænte at trykkes, og som har forskaffet ham Haandskrifter at trykke efter? Paa alle disse Spørgsmaal kan der intet Svar gives, thi der kendes kun Navnet paa én Mand, som har hjulpet ham i den første Tid, nemlig Dr. Peder Albertsen; men, som ovenfor berørt, om han hele den følgende Tid har taget sig af ham, vides ikke. Dette være nu som det være vil, Ét er der, som vistnok kan slaas fast, nemlig, at Gotfred af Ghemen har havt en bestemt Opfattelse af

hvilken Slags Bøger han vilde trykke, at han selv har været med til at træffe Valget af dem, — hvorved Hensynet til Fortjænsten naturligvis ikke kan være tabt af Syne. Thi det kan næppe være ganske tilfældigt, at han baade i Holland og i Danmark har trykt latinske Skolebøger og Digterarbejder og opbyggelige Bøger i Modersmaalene. Betragter man hans Virksomhed fra dette Synspunkt, maa det, med nogen Ret, kunne siges om ham, at han i det Hele træder frem med en vis Personlighed.

Hvordan maa nu Dommen lyde om den Maade, paa hvilken Gotfred af Ghemen har behandlet de Bøger, han trykkede i Kjøbenhavn? Den kan ikke lyde helt gunstig. Der er nemlig en stor Forskæl paa hans ældre og hans yngre Bøger. De tre latinske Grammatiker ere særdeles godt trykte, Typen er gengiven skarp og ren, saa at det er en Fornøjelse at se den Klarhed, med hvilken den hele Side staar frem. Men Gotfred af Ghemen havde kun to Slags Skrift, begge gothiske, den ene stor og svær, den anden lille og fin. Den store Skrift er ikke bleven fornyet, og som Følge heraf ere Typerne efterhaanden blevne slidte; man vil derfor finde, at de to Love, som udkom 1505 trykte med disse Typer, ere temmelig maadelige Arbejder; Skriften er desuden ikke blot bleven anvendt i Bøger i Kvart-Format, men ogsaa i nogle af de smaa Bøger i meget lille Kvart- og i Oktav-Format, hvorved der er fremkommet et mindre heldigt Forhold mellem Sidens Størrelse og Skriftens Størrelse. Den lille Skrift er første Gang bleven anvendt til Udgaven fra 1506 af Peder Laales Ordsprog, hvor de danske Ordsprog saavel som Fortalen ere trykte med den; dernæst er den brugt i Udgaven af Jydske Lov fra 1508 til Trykningen af Biskop Knuds Glosser (Lovens Tekst er trykt med den store Tekst), og endelig er den brugt i flere af de smaa Bøger, som udkom fra 1508 til 1510; denne Skrift er forskellig fra den tilsvarende, som forekommer i *Opusculum qvintupartitum*, trykt 1486 i Gouda af Gotfridus de Os, og fra den, som forekommer i Alexander Gallus's *Opus minus*, der tillægges den samme Bogtrykker. Den mindre Skrift passer til de smaa Bøgers meget lille Format, og har man et rent Eksempplar af dem i sin Haand, vil man finde, at dette ser ganske net ud. Det var nødvendigt for Bogtrykkeren, da han skulde trykke Bøger paa Dansk, at skaffe sig Typer for Bogstaver som æ og ø, disse ere følgelig skaarne og støbte i Kjøbenhavn, men de ere rigtignok ikke godt gjorte.

Disse gamle danske trykte Bøger skulle staa for Efterverdenen som mærkelige Sprogmindesmærker. Men de maa rigtignok bruges med Varsomhed, thi Bogtrykkeren og hans Medhjælpere have ikke været tilstrækkelig kyndige i det danske Sprog og lidet øvede i Korrekturlæsning. I Fortalen til Peder

Oc fremme met hēne all sijn willke
 han meen thet scal ingen at skilke
Flores melche ieg bedes naade
 ij maa meg hielpe om i wel raade
 Gaader meg nw i thette sijnne
 hvor ieg maa mijn kareste sijnne
 Ieg gifuer edher guld oc solff thet til,
 oc laadant som i hafue wil
 Ieg ræes ej for iugheu awæ
 ieg wil mit lijff for henne wawa
Quæ swarede hannū daries
 Ieg wil sijn edher flores
 wilthu henne sijnne moo
 saa at thn ra dhes ej at doo
 Thet beste raed wil ieg teg raade
 thet er ej for vden waade
 Thu scalt i morgen aavla gaa
 wdj til thet chaarn oc giore saa
Oc male met thine fōdher thet
 hvor tycker then myren ær
 Then portener ieg sagde tegh
 han ær thet alth wjlllegh
 Saa vnderlig han teg spōrte maa
 hwo esthu wj go: thu saa
 Ieg thet aldri fōre sand

Side af Flores og Blanzeflor. 1509.

Laales Ordsprog siges, at Bogen er bleven omhyggelig rettet af lærde Mænd ved Kjøbenhavns Universitet. Men er det nu Latinen eller Dansken, som disse Lærde have interesseret sig for? Mon det ikke skulde være Latinen? Og hvormeget have de samme Lærde havt at gøre med de andre Bøger? Udgaverne af Lovene ere fulde af Trykfejl; det samme gælder om Rimkrøniken fra 1495; men en Sammenligning mellem denne Udgave og Udgaven fra 1508 har vist, at ikke blot mange Trykfejl ere blevne rettede, men at ogsaa Retskrivningen paa flere Punkter er bleven systematisk forandret, hvilket tyder paa, at et opmærksomt Øje har gennemgaaet denne Udgave. En interessant Dom, som dog er vel skarp udtalt, om Gotfred af Ghemens Dansk fremkom henvend 25 Aar efter hans Tid. Det er Sprogmeisteren Christiern Pedersen, som har udtalt denne

Dom i sin Udgave fra 1534 af Karl Magnus's Krønike. Christiern Pedersen taler om den gamle Udgave af dette Skrift og siger Følgende: »Ikke vare samme Krøniker heller ret stavede eller prentede som det sig burde. Thi at mange af Ordene og desligest Bogstaverne vare meget vrangelig og urettelig til Hobe satte, saa at det, som skulde staa for, det stod bag, og det stod bag, som for skulde staa med Rette. Det er vel troligt, at de, som prentede den gamle Krønike, have ikke vel forstandet Dansken, og ikke heller ret kunnet tale hende, men de have saa bagvendt Bogstaverne og Ordene i hende fra det Første til det Sidste, saa at der er næppelig en Linie i al den ganske Bog, at der ej findes nogen Brøst paa somme af Ordene. Og den, som skulde

have rettet og korrigeret hende for Prenterne, han har og været meget forsømmelig, eller og plat vanvittig og uforstandig i den Kunst; men han har ikke anderledes eller i bedre Maade rettet og stavet Dansken end han gjorde.« —

Paa den Tid Gotfred af Ghemen havde sit Bogtrykkeri i Gouda og i Leiden, udkom der ikke let i Nederlandene nogen Bog, især naar den var af større Omfang eller af mere end almindelig Interesse, uden at den var udstyret med billedlige Fremstillinger i Træsnit. Dette er ogsaa Tilfældet med Gotfred af Ghemens Bøger og med de Bøger, som tillægges ham under Navnet Gotfridus de Os. Ved et meget i det Enkelte gaaende Undersøgelse af Træsnittene har man nu iagttaget, at der er et tydeligt Slægtskab mellem Gotfred af Ghemens og Gotfred af Os's, saa at man ogsaa her har ment at finde et Støttepunkt for den Mening, at det er en og den samme Mand, som har brugt disse Navne. Men ved at sammenligne disse Træsnit med dem, som forekomme i andre Bøger trykte i Nederlandene paa denne samme Tid, har man fremdeles iagttaget, at Gotfred af Ghemens i en særlig Grad udmærke sig, ja, at den Række Træsnit, som findes i en af Bøgerne, ere fortrinligere end alle andre samtidige nederlandske. Denne Bog er Olivier de Lamarche's allegoriske Digt »le chevalier délibéré.« I H. M., T. 65 er afbildet det Træsnit, som gengives her; Størrelsen er 187 × 127 mm. Man har fremsat den Gisning, at Forfatteren har ladet Bogen trykke for sig alene, for at han kunde forære Exemplarerne bort, og denne Mening har man støttet derpaa, at man ikke finder den Stil, i hvilken Billederne ere udførte, efterlignet af andre Xylografer eller Bogtrykkere, hvilket utvivlsomt vilde have været Tilfældet, dersom Bogen var kommen i Handelen og var bleven et Fælleseje. Det har været en meget begavet Kunstner, som har komponeret Tegningerne til disse Træsnit og tegnet dem paa Stokkene, men Tegningerne ere ikke blevene behandlede paa en ligesaa kunstnerisk Maade af Xylografen. Blandt Træsnittene i denne Bog er der et, den saakaldte Devise (H. M., T. 75; Størrelse 134 × 98 mm.), hvor man ser en Elefant, der paa sin Ryg bærer et Kastel med Krigere ved Tinderne og to Flag, det ene med Kejser Maximilians, det andet med Byen Goudas Vaaben. I Træsnittet ses Bogstaverne *GD*, hvilke maaske betyde Gouda, skøndt saadanne Bogstaver i Reglen have Hentydning til Bogtrykkerens Navn; saaledes betyde *GL* Gerard Leeu, og man kunde paa lignende Maade tænke sig, at *GD* kunde betyde Govert de Os (en Forklaring, som rigtignok lyder noget besynderlig). Det vides nu, at i Aaret 1484 blev en Elefant ført omkring til Skue i Byerne i Holland, og da Elefanten i Træsnittet er mere naturtro tegnet end de Tegninger ere af dette Dyr, som forekomme i tidligere trykte Bøger, da man tegnede det paa en skolemæssig Maade, saa har man sluttet, at Tegneren har

Comment iermite dit a lacteur que lon lappelle
Entendement. et des denises quilz eurent ensamble

Træsnit i Le Chevalier délibéré.

Bogtrykkermærke i *Le Chevalier délibéré*.

gjort Studier efter Naturen, noget som man ogsaa har fundet bekræftet ved en nøjere Prøvelse af de andre Træsnit, fornemmelig dem, som have Karakter af Landskabsmaleri. Træsnittenes Tegning viser, at Kunstneren har villet give Fremstillingerne et større Liv end man var vant til at se, at han har bevæget sig med større Frihed og med Troskab mod Naturen, og at hans

Træsnit i Lantsloet ende die scone Sandrijn.

Tegning paa Stokken har været fin og delikat; hvortil kommer en smuk Bestræbelse for ved forskellige Linier at gengive Lys og Skygge, og ved paa sort Grund at give hvide Figurer, at fremkalde en for Øjet behagelig Afvexling.

Devisen med Elefanten forekommer ogsaa i Historien om Godevaert van Boloen, men vendt til den modsatte Side og større (H. M., T. 77, Størrelse 196 × 133 mm.).

Medens der i »le chevalier délibéré« forekommer 16 Træsnit, forekommer der i Godevaert van Boloen 41 Træsnit, hvilke ikke ere saa kunstnerisk komponerede som hine, og ere af forskellige Størrelser. Det eneste Blad af »Huon de Bordeaux,« som er bevaret, indeholder heldigvis et Træsnit, som dels viser Slægtskab med dem i Godevaert van Boloen dels med et, der ses i »Opusculum qvintupartitum« trykt 1486 i Gouda af Gotfridus de Os og forestiller en Lærer undervisende tre Disciple (H. M., T. 72, Størrelse 123 × 86 mm.). Stokken til dette sidste Træsnit kom til London, hvor Wynkyn de Worde brugte den 1499, og senere kom den til York, hvor den blev benyttet af Ursin Mylner 1516. — Et andet Eksempel paa en saadan Omflytning af Træsnit kan hentes fra Bogen »Epistèlen ende Evangelien« trykt i Juni 1484 i Gouda (af Gotfred de Os); thi her er benyttet Træsnit, som Gerard Leeu har brugt i en Bog, han har trykt i Gouda i Juli 1482: »Liden ons Heren.« — I Romanen om Lancelot og den skønne Sandrin forekommer der tre ogsaa fint udførte Træsnit, og her have vi Grund at staa paa, da det er sikkert, at Govert af Ghemen har trykt denne Bog. I H. M., T. 73 er det her gengivne Træsnit afbildet (Størrelse 128 × 90 mm.), i hvilket der især maa lægges Mærke til den nye og smukke Maade, paa hvilken et Træ og dets Løv er givet, og som viser, at Kunstneren ligesom ved Træsnittene i »le chevalier délibéré« har stræbt efter at gengive Naturen. — Den Tanke synes ikke at ligge saa fjærn, at Gotfred af Ghemen har forløftet sig ved Udgivelsen af disse kostbare Bøger, og at hans Spekulation ikke er slaaet til, saa at han er bleven nødsaget til at standse Forretningen i Holland og er rejst til Danmark.

De fleste af de Bøger, som Gotfred af Ghemen trykkede i Kjøbenhavn, ere ogsaa udstyrede med Træsnit, thi Smagen for at smykke sine Bøger kunstnerisk fornægtede han ikke i sit nye Hjem, om end Opgaverne her bleve meget ringere end de havde været i Gouda. Saaledes ses paa første Side af »Fundamentum in grammatica« en større Vignet: paa en cirkelrund Plade er paa sort Grund udskåret i h s, o: Forkørtelsen for Jhesus, med store Bogstaver, og nedenunder med mindre Bogstaver m a r i a; ved en Stav, der er sat paa skraa gennem begge Navne, og ved Baandslyngninger, der udgaa fra de store Bogstaver, ere disse Indskrifter knyttede sammen; udenom den runde Plade løber mellem to Cirkler et latinsk Skriftsted taget fra Apostlenes Gerninger, Kap. iv, Vers 12, men her staa Bogstaverne sorte paa hvid Grund; endelig ere de fire Evangelisters Symboler, med Skriftbaand uden Skrift, tilføjede saaledes, at hele Figuren danner en Firkant. Denne ret smukt komponerede og vel skaarne Vignet tager sig godt ud, om den end kunde være trykt bedre; den findes, men i mindre Maalestok, i Bøger trykte i Gouda af Gerard Leeu.

Paa Titelbladets Bagside ses en lille Vignet: foran Christus, der er afbildet som et nøgent Drengbarn staaende oprejst og omgivet af en Tornekranse, knæler en Kvinde, medens en Engel svæver henimod hende, rækkende hende to Blade — det er Christi Kærlighedsbrev, som bliver bragt Sjælen —, Alt med rige Planteomgivelser. Denne Vignet, som ikke har noget at gøre med en latinsk Grammatik, findes i den Bog, Gotfred af Ghemen trykkede i Leiden: »Minnenbrief etc.,« til hvilken den er tegnet. Paa Bagsiden af det sidste Blad af »Fundamentum« er aftrykt en Vignet med Maria, der, med Krone og Glorie

Clares Flores Blatzektor

Træsnit i Flores og Blanzeflor. 1504?

Træsnit i flere af Ghemens Bøger.

om Hovedet, paa sin højre Arm bærer Christusbarnet, som vender sig fra hendes blottede Bryst mod en knælende Helgen; denne rækker sine foldede Hænder op imod Christus, sin Bispestav holder han lænet op imod sig, fra Marias Bryst stritter en Straale Mælk henimod Helgenens Ansigt; bag disse Figurer ses en Mur. Paa Bagsiden af det sidste Blad af Donat'en er i Træsnit afbildet Christus paa Korset med Maria paa den ene, Johannes paa den anden Side; foroven ses Sol og Maane. Dette Træsnit findes ogsaa i »Minnebrief.« Disse og nogle flere Træsnit: Christus bærende Korset, den yderste Dag, den hellige Rosalie, et Landskab med et Bjerg, høre til de opbyggelige billedlige

Træsnit i flere af Ghemens Bøger.

Fremstillinger, som kunde finde Anvendelse i hvilkenksomhelst Bog, naar der blot var Tale om at pryde den dekorativt. Der er kun ét Træsnit, som kun kunde høre hjemme i én Bog, nemlig i Romanen om Flores og Blanzefflor. Træsnittet forestiller Clares knælende foran Flores, der staar med to Falke paa sin Haand; tilvenstre for Flores staar Blanzefflor. Stokkene til disse Træsnit har Gotfred af Ghemen bragt med sig fra Holland; thi der kan ingen Tvivl være om, at de ere hollandsk Arbejde, derpaa tyder saavel Tegning som Skæring. Det er allerede nævnet, at et Par af dem ere benyttede af Gotfred af Ghemen i Leiden, og hertil kan endnu føjes, at et Træsnit, som forekommer i »Minnebrief« og som fremstiller Byen Leidens

Vaaben: to Nøgler lagte paa Skraa over hinanden med Kammene vendte opad og udad, holdt opret af en Engel, er aftrykt paa Titelbladet af Lucidarius, som Gotfred af Ghemen trykkede 1510 i Kjøbenhavn. Ideen til denne Devise blev senere optagen af Kollacie-Brødrenes Bogtrykkeri i Gouda, thi man finder i Bøger trykte af dem et ganske lignende Træsnit, i hvilket en Engel, vendt til den modsatte Side, støtter et Vaabenskjold med Byen Goudas Mærke (H. M., T. 80). Men underligt nok synes Gotfred af Ghemen ikke at have frelst mere end ét af de nette ornamenterede Bogstaver, der ere benyttede i »Opsuculum quintupartitum« fra 1486, nemlig Bogstavet H, der er brugt i Udgaven fra 1508 af Jydske Lov med Biskop Knuds Glosser.

Den hellige Rosalie, Træsnit i flere af Ghemens Bøger.

Da Gotfred af Ghemen kom til Danmark, maatte han have Illustrationer, som havde Hensyn til dette Land, og følgelig maatte han skaffe sig nye Træsnit. Men her viste sig nu hans Fattigdom. Thi han var ikke selv Mand for at tegne kunstnerisk eller at skære med Dygtighed, han havde ikke blandt sine Folk nogen, der kunde arbejde for ham paa en heldig Maade i denne Retning, og den xylografiske Kunst var ganske ukendt i Danmark. Saa maatte han hjælpe sig som han kunde, og han leverede da nogle meget simple Træsnit, som staa i en skærende Mod-sætning til for Eksempel dem i Lancelot. Disse kom allerede frem 1495 i Rimkrøniken. Her er nemlig paa Titelbladet aftrykt et Træsnit med den danske Konge staaende i Harnisk med Kaabe og Krone, holdende et Sværd i højre Haand, i venstre Rigsæblet, medens et Vaabenskjold med de tre Løver staar ved hans højre Fod, Alt omfattet af en firkantet Linieramme. Træsnittet er raat udført og daarlig aftrykt. Den sidste Side i Rimkrøniken udfyldes af et Træsnit, der fremstiller Kjøbenhavns Vaaben: en tindet Mur med en Port med Taarn over, et Taarn paa hver Side med Solen ovenover

Byen Leidens Vaaben, fra
Lucidarius. 1510.

Et H, fra Jydske
Lov. 1508.

det ene, en Halvmaane ovenover det andet; foran denne Fæstning betegne bølgende Linier Sundet; øverst i Billedet ses tre Vaabenskjolde med de tre Løver i Midten, de tre Kroner paa den ene, den norske Løve med Hellebarden paa den anden Side. Ogsaa dette Træsnit er udført paa en Maade, der minder om Xylografiens Barndom. Træsnittet med den danske Konge blev anvendt i Udgaverne af den sjællandske og den skaanske Lov, der udkom 1505, og i disse Bøger ser man en Bogtrykker-Devise i Træsnit, nemlig et firedelt kronet Vaaben, hvilket betegner Dannebrog, med de oldenborgske Bjælker i et Midtskjold, forneden tilhøjre og tilvenstre Sol og Halvmaane, hvide paa sort Grund. De to sidste Tegn ere tagne fra det store Kjøbenhavns Vaaben, og hele Sammenstillingen vidner da om nogen Fantasi. Dette lille Træsnit, hvis Skæring frembød mindre Vanskelighed end Udførelsen af de to store, er bedre gjort end disse, men rigtignok tungt og klodset, — Leidens Vaaben er langt finere og lettere behandlet. —

Med 1510 synes Gotfred af Ghemens Bogtrykkeri at være ophørt, maaske er han død i dette Aar eller snart efter. Hvor taknemmelige hans nye Landsmænd vare mod ham, fordi han bragte dem Bogtrykkerkunsten, kan der desværre ikke fortælles Noget om. Stor Imødekommenhed er der næppe vist ham, ellers var han dog vist bleven sat istand til at frembringe større og

Træsnit fra Den danske Rimkrønike. 1495.

smukkere Bøger. I en Fortegnelse over vaabenført Mandskab i Kjøbenhavn, der er udateret, men som dog med megen Sandsynlighed er sat til omtrent 1510, nævnes som boende i Klædebo-Rode: Mattis Bogtrykker, Thomas Bogtrykker, Mester Gotfred. Mon denne sidste ikke er Gotfred af Ghemen? Den første, Mattis, maa være *Matthias Brandis* fra Lybæk, som i Aaret 1510 udgav

en stor Bog i Kjøbenhavn. Det er en Messebog for Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, et »Missale Hafniense.« Bogen er i Folio; den bestaar af 300 Blade og er vist saa stor som alle Gotfred af Ghemens Bøger tilsammen, og den viser, at Mester Gotfred næppe har havt Ævne til at bekoste et saadant Værk. Med Matthæus Brandis begynder Rækken af de mange Bogtrykkere af tydsk Herkomst, som Kjøbenhavn kan opvise.

Men i det samme Aar, 1510, udkom der i Paris en latinsk-dansk Ordbog af *Christiern Pedersen*. Denne lærde Mand, hvem det danske Sprog og den danske Literatur skylder saa meget, begyndte sin literære Bane med denne Ordbog, og han udgav i de følgende Aar andre Skrifter, som han tildels selv skrev paa Latin eller paa Dansk, men fremfor Alt Saxo Grammaticus, hvilke Bøger alle bleve trykte i Frankrigs Hovedstad. Engang i sit senere Liv, der var fuldt af mangehaande Hændelser, kom han til Antwerpen, hvor han lod trykke danske Bøger. Da han kom hjem, medbragte han gothiske Typer i fransk Snit fra Paris og en Bogtrykker fra Nederlandene, *Johan Hochstraten*, og de to Mænd begyndte i Malmø at udgive en Række danske Skrifter, af hvilke det første udkom 1533; men allerede tre Aar efter standsede dette Bogtrykkeri i Malmø, hvorpaa det kom til Kjøbenhavn og i *Hans Vingaards* Eje. Da var en ny Tid brudt frem; Reformationen havde forandret Alt, og et aandeligt Liv var sat i Bevægelse, der staar i en mærkelig Modsætning til Livet i Danmark paa den Tid, Gotfred af Ghemen kom til Kjøbenhavn, og under trykkede Forhold og fattige Kaar viste de Danske de første hjemlige Frugter af Gutenbergs Opfindelse.

Der er god Grund til med Tak at mindes, at der netop nu er henrundet fire Hundrede Aar, siden Bogtrykkerkunsten blev indført i Danmarks Hovedstad af Hollænderen Gotfred af Ghemen; det er et Jubilæumsaar.

FORTEGNELSE OVER DE BØGER, SOM GOTFRED AF GHEMEN
HAR TRYKT ELLER ANTAGES AT HAVE TRYKT I HOLLAND

Epistelen ende Evangelien. *Ter Goude 1484.* 4. 306 Bl. 2 Eksemplarer, i Hertugen af Arenbergs Bibliothek i Bruxelles og i Univ. Bibl. i Cambridge. Campbell, Annales de la Typographie Néerlandaise au XVe siècle La Haye, 1874. Nr. 693.

Petrarcha, Teghen die strael der minnen. U. St. og A. 4. 20 Bl. 1 Eksemplar i det kgl. Bibl. i Haag. Campbell, Nr. 1393.

Historie van die seven wise mannen van Romén. U. St. og A. 4. 112 Bl. 1 Eksemplar i det offentlige Bibliothek i Haarlem. Campbell, Nr. 952.

Opusculum quintupertitum grammaticale. *Gouda, Gotfridus de Os, 1486.* 4. 94. Bl. 3 Eksemplarer, i det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, i Univ. Bibl. i Cambridge, i det katholske Gymnasiums Bibliothek i Kølín (ukomplet). Campbell, Nr. 1331.

Sixtus IV, Litteræ indulgentiarum. 1488. 1 Blad i 4°, Perg. 1 Eksp. i det kgl. Bibl. i Haag. Campbell, Nr. 1561.

Sixtus IV, Litteræ indulgentiarum. 1486. 1 Blad i 4°, Perg. 2 Eksp. i det biskoppelige Museum i Haarlem. Campbell, Suppl. III., Nr. 1562 a.

Alexander Gallus, Opus minus primæ partis cum commento Wilhelmi Zenders de Weerdt. 4. Fragment, 2 Blade, i det kgl. Bibl. i Haag. Campbell, Nr. 134.

Olivier de Lamarche, le chevalier délibéré. Fol.

34 Bl. 1 Eksp. hos Marquis de Ganay i Paris. Campbell, Nr. 1083.

Historie van Hertoghe Godevaert van Boloen. Fol. 100 Bl. 2 Eksp., hos Hertugen af Arenberg i Bruxelles og i British Museum i London. Campbell, Nr. 968.

Huon de Bordeaux. 4. Fragment, 1 Bl., i det kgl. Bibl. i Haag. Campbell, Nr. 1011.

Confessionale primo per quæstiunculas, secundo de modo confitendi. 4. 12 Bl. 1 Eksp. i det kgl. Bibl. i Haag. Campbell, Nr. 488.

Blaffert ende register van de losrenten ende lijfrenten der stede van der Goude. Fol. 58 Bl. 2 Eksp., i private Samlinger i Gent. Campbell, Nr. 292.

Dirck van Munster, Der kerstenen spiegel. U. St. og A. 8. 68 Bl. 1 Eksp. i en privat Samling i Gent. Campbell, Nr. 600.

Den gheestelicken Minnenbrief die Jesus Christus zeyndt tot der minnender zielen. U. St. og A. 8. 12 Bl. 1 Eksp., i Univ. Bibl. i Amsterdam. Campbell, Suppl. II., Nr. 1255 a.

Historie van den edelen Lantsloet ende die scone Sandrijn. *Gouda, Govert van Ghemen.* U. A. 4. 20 Bl. 1 Eksp. i Stadtbibliotheket i Lübeck. Campbell, Nr. 974.

Den gheestelicken Minnebrief die Jhesus Christus zeyndt tot der minnender zielen. *Leyden, Govaert van Ghemen,* u. A. 8. 2 Eksp., i det kgl. Bibl. i Haag og i Universitetsbibliotheket i Cambridge. Campbell, Nr. 1256.

FORTEGNELSE OVER DE BØGER, SOM GOTFRED AF GHEMEN
HAR TRYKT I KJØBENHAVN

Donatus. Hafniæ per me *Gotfridum de Ghemen*. 4. 16 Bl. 1 Eksp. i det store kgl. Bibliothek.

Fundamentum in grammatica. Hafniæ per me *Gotfridum de Ghemen*. 1493, in vigilia Apostolorum Petri et Pauli. 4. 38 Bl. 1 Eksp. i det st. kgl. Bibl.

Regulæ de figuratis constructionibus. Hafniæ per me *Godefridum de Ghemen*. 1493 in profesto sancti Kanuti Daciæ regis et martiris. 4. 48 Bl. 2 Eksp., i Bibliothèque nationale i Paris og det st. kgl. Bibl. (Vigneten paa sidste Side er skaaret ud).

Den danske Rimkrønike. Trykt ved *Godfrid af Ghemen* i Kjøbmanhavn 1495. 4. 92 Bl. 3 Eksp., i Univ. Bibl. i Kjøbenhavn, det kgl. Bibl. i Stockholm, det st. kgl. Bibl. (ukomplet).

Innocentii Papæ IV^{ti} summa de poenitentia. 1497. Intet Eksemplar er bevaret.

Den danske Rimkrønike. 1501. Intet komplet Eksemplar er bevaret. Maaske et Fragment, 4 Bl. i 8, i Univ. Bibl. i Kjøbenhavn, hører til denne Udgave.

Karl Magnus's Krønike 1501. Intet komplet Eksemplar er bevaret. Maaske et Fragment, 51 Bl. i 4, i Univ. Bibl. i Upsala, hører til denne Udgave.

Den danske Rimkrønike. 1504. Intet Eksemplar er bevaret.

Historie af Flores og Blanzeflor. 1504? Intet komplet Eksemplar er bevaret. Maaske et Fragment, 6 Bl. i 8, som bevares i Univ. Bibl. i Upsala, hører til den Udgave.

Eriks sjællandske Lov. Trykt hos *Gotfrid af Gemen* 1505 in profesto annunciationis beatæ Mariæ virginis. 4. 111 Bl. Eksemplarer i næsten alle de store Bibl. i de tre nordiske Riger.

Den skaanske Lov. Trykt hos *Gotfrid af*

Gemen 1505 in profesto sancti Nicolai. 4. 101 Bl. Eksemplarer i næsten alle de store Bibl. i de tre nordiske Riger.

Dat gotlansche Waterrecht-ghemaket to Wisby. 1505. Bogtrykkerens Navn er ikke angivet. 4. 16 Bl. 5 Eksp., 3 i det st. kgl. Bibl., 1 i det kgl. Bibl. i Stockholm, 1 i Univ. Bibl. i Upsala.

Petrus Laale. Hafniæ 1506 per *Gotfridum* nomine *Gemen*. 4. 74 Bl. 1 Eksp. i Univ. Bibl. i Kjøbenhavn.

Calendarium rusticum, trykt 1506(?), en lang Strimmel til at folde sammen i 12. Et Eksemplar ejedes i forrige Aarhundrede af Frederik Rostgaard.

Quædam breves expositiones circa leges Juciæ per Kanutum episcopum Vibergensem. Hafniæ per *Gotfridum de Ghemen* 1508 in profesto sancti Matthiæ apostoli. 4. 169 Bl. Eksemplarer temmelig almindelige, i alle de store Bibl. i de tre nordiske Riger.

Den danske Rimkrønike. Trykt 1508 paa Paaske Aften ved *Gotfrid af Gemen*. 8. 114 Bl. 1 Eksp., i det st. kgl. Bibl., 3 Blade mangle.

Petrus Laale. Hafniæ 1508. 4. 74 Bl. 3 Eksp., 2 i st. kgl. Bibl., af hvilke det ene er ukomplet, 1 i Univibibl., der er ukomplet.

Den Strid af Rhodus. 1508. 8. 8 Bl. Bogtrykkerens Navn er ikke angivet, men hans Mærke er aftrykt. 2 Eksp., 1 komplet i det Rålamske Bibliothek i Sverig, 1 ukomplet i det st. kgl. Bibl.

Af Joachim og sancta Anna, af Jomfru Mariæ Levnet og af vores Herre Jesu Barndom. Trykt 1508 hos *Gotfred af Ghemen*. 8. 68 Bl. 2 Eksp., i det st. kgl. Bibl.

Gudelige Bønner i hvilke der haves Ihu-

kommelse af Guds Pinelse og Jomfru Mariæ Drøvelser fra Palmesøndag til Paaskedag. Trykt hos *Gotfrid af Ghemen* 1509 in profesto sancti Valentini martyris. Lille 4. 28 Bl. 1 Eksp., i det st. kgl. Bibl.

Historie af Flores og Blantzeflor. Trykt ved *Gotfred af Ghemen* 1509 paa sancti Valentini Aften. 8. 40 Bl. 2 Eksp., i det st. kgl. Bibl., det ene ukomplet.

De femten Steder som vor Herre taalte sin Pine paa. Trykt hos *Gotfrid af Ghemen* 1509 paa sancti Peder. Aften cathedræ. Lille 4. 28 Bl. 2 Eksp. i st. kgl. Bibl.

De femten Tegn førend vores Herre strænge Dom skal komme. Trykt hos *Gotfrid af Ghemen* 1509. Lille 4. 16 Bl. 3 Eksp., 2 i det st. kgl. Bibl., 1 i det Rålamske Bibliothek i Sverig.

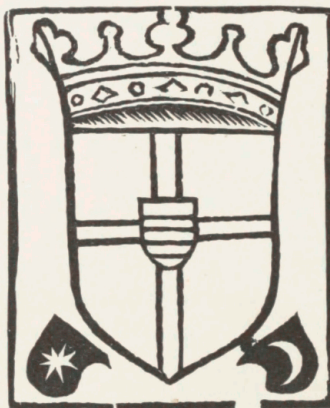
En ynkelig Historie af en fortabt Sjæl, der gjorde stort Kæremaal paa Kroppen, at hun var fordømt til Helvedes Pine. Trykt af *Gotfrid af Ghemen* 1510 paa Sanct Jørgen Aften. Lille 4. 12 Bl. 2 Eksp. i det st. kgl. Bibl.

Lucidarius. Trykt hos *Gotfred af Ghemen* 1510 in vigilia palmarum. 8. 44 Bl. 1 Eksp. i det st. kgl. Bibl.

En lystelig Historie af Jon Præst og af hans store Rigdom og Magt. Trykt hos *Gotfred af Ghemen* 1510. Lille 4. 8 Bl. 1 Eksp. i det st. kgl. Bibl.

Modus confitendi. Intet Eksempplar er bevaret, men en Afskrift af Bogen, i hvilken hverken Bogtrykkerens Navn, Trykkestedet eller Aars-tallet er anført.

Kilder, foruden *Holtrops* og *Campbells* citerede Værker: *C. Bruun*, Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek, I. Bd., Kbh. 1870, S. 44—69, 71—73, 111—123, 130—144, 145—178, 415, 416. II. Bd., Kbh. 1875, S. 394, 410, 411, 412. *W. M. Conway*, The Woodcutters of the Netherlands in the fifteenth century, Cambridge 1884, S. 141—151, 152—153. 171, 292—297, 335. *H. Bradshaw*, Collected Papers, Cambridge 1889, S. 273—274, 274, med Tavle 12, a, b, og 13.

Gotfred af Ghemens Bogtrykker-Mærke. 1505.

